

Otto von Essen:

SPRECHERISCHE AUSDRUCKSGESTALTUNG ^x

Hamburg 1953

(Prikaz: Ivica Filipović)

^x
Oblikovanje govornog izraza

Jednostavni pokusi s magnetofonom i kimografom, što ih autor opisuje i analizira u 14 poglavlja ove pristupačno pisane brošure, djeluju "pionirski" danas, kada je tehnika u lingvistici neuporedivo više iskorištena. Predmet von Essenovih istraživanja fonetske su komponente od kojih se sastoji izražajnost govora, tačnije rečeno jedne njegove mlade vrste: govora radio-emisije. Najavljiivač i slušaoci nalaze se, kako misli von Essen, u potpuno neprirodnu položaju, jer "kad ljudi govore, onda govore jedni s drugima, ili barem jedni prema drugima, neposredno od fizički prisutnoga, ja' prema fizički prisutnom, ti'". Najavljiivač "ne može doživjeti djelovanja svoje riječi", i zato treba da mu govor prouče drugi, kako bi se mogle formulirati smjernice za usavršivanje najavljiivačevih izražajnih mogućnosti.

Govorna se emisija snima na magnetofonsku traku (brzina 38 cm/sek) i zatim reproducira. Fonetskom se transkripcijom tačno zabilježi svaka riječ, zabuna, prijelazni glas itd., a bilježe se i stanke. Kod natpisa "drugi zvučnik" na magnetofonu ukopčava se zvukopisač (Lautschreiber), tj. zvučnik koji umjesto opne ima pisaljku. Pri reprodukciji snimljenoga govora ucrtava ta pisaljka valovite crte na začađeni papir jednoliko rotirajućega valjka (kimografa), te se dobije crtovit zapis (kimogram).

Svoje zapažaje iznosi von Essen na osnovu ove klasifikacije govornih izražajnih sredstava:

- 1) govorni tempo i njegove promjene (agogika)
- 2) isticanje
- 3) ritmičko oblikovanje
- 4) dinamika
- 5) melodika
- 6) registar glasa
- 7) boja glasa
- 8) oblikovanje stanki

(Ovdje nećemo prikazivati registar ni boju glasa, jer su to sredstva, u kojima odnos individualnoga prema socijalnome nije istražen).

Najprije o govornom tempu. Izgovor riječi "übertragen" [y' b ə 'tra: ɐ̯] od 8 glasova trajao je prema von Essenovim mjerenjima 0,542 sekunde, znači da treba pretpostaviti da bi se jedan glas izgovarao $0,542 : 8 = 0,068$ sek. Takvih bi se glasova u jednoj sekundi moglo izgovoriti $1000 : 68 = 15$, pa kao brzinu izgovora riječi "übertragen" dobivamo 15 glas/sek. Takvom se jedinicom brzine služi von Essen.

Od četiri analizirana teksta označena su prva dva kao najave, treći kao "uvod za čavrljanje", a četvrti kao "početak jednoga predavanja u tonu čavrljanja". Evo prvog, drugog i četvrtog teksta.

Tekst I (najava)

Wir wollen heute einen Versuch wiederholen, den wir vor kurzem bereits den Hörern des zweiten Programms Nord vorführten. Der bekannte Psychologe Doktor Max Simoneit hat sich seit längerer Zeit mit der Frage beschäftigt, ob man die seelischen Eigenschaften eines Menschen aus seiner Stimme erkennen und deuten kann. Die Ergebnisse dieser Forschungen hat Doktor Simoneit in zwei Sendungen zusammengefasst. Heute hören Sie

den ersten Teil dieser Sendung.

(Danas ćemo ponoviti pokušaj što smo ga nedavno izveli za sluša-
oce programa Sjever II. Poznati psiholog doktor Max Simoneit već duže
vremena pokušava naći odgovor na pitanje, da li se čovjekove duševne
osobine mogu saznati i protumačiti iz njegova glasa. Doktor Simoneit je
rezultate svojih istraživanja sažeo u dvije emisije. Danas slušate prvu
od njih).

Tekst II (najava)

Auf dem Streifzug durch unsere Welt ist dieses die dritte Sendung
über die Steuer. Und unter den vielen Steuern, die es gibt, hat uns in
den ersten beiden Sendungen dieser Reihe die Lohnsteuer interessiert. Und
von der Lohnsteuer soll auch heute wieder die Rede sein.

(U pohodu kroz naš svijet ovo je već treća emisija o porezu. Ima
mnogo raznih poreza, a nas je u prve dvije emisije ovog niza zanimao po-
rez na plaće. I danas ćemo ponovo govoriti o porezu na plaće).

Tekst IV (početak jednoga predavanja u tonu čavrljanja)

Wenn ich heraufbeschwöre, wie es mir beim Lesen in jungen Jahren
ergangen ist - von den Büchern meiner Jugend, diesen unverlierbaren
Freunden - dann bedenken Sie bitte, dass ich von einer Zeit erzähle, als
es noch kein Kino gab. Das scheint mir wichtig; denn damals bedurfte es
der Phantasie des jugendlichen Gemütes, sich den Helden überhaupt vorsu-
stellen. Heute jagt der Held in persona über die Leinwand. Seine dunkle
Stimme umfängt uns, seine Augen blitzen uns an. Damals ahnten wir nur.
Dennoch ist er uns zur Seite geblieben.

(Kada se sjećam kako mi je bilo dok sam kao mladić čitao - knjige
su bile neizbrisiva prijateljstva moje mladosti - molim vas da uvažite
činjenicu da govorim o vremenu kad još nije bilo kina. Čini mi se da je
to važno; tada je nama mladićima maštanje bilo jedini način da si uopće
možemo predstaviti junaka. Danas junak lično leti preko ekrana. Okružuje
nas njegov duboki glas i gledaju njegove oči. Onda smo mi samo naslućiva-
li kakav je, pa ipak je ostao uz nas).

Općenito se pokazalo, da govornik polaganije izgovara riječi važ-
ne sa značenjem rečenice (bedeutungswichtige Wörter). One su u našem stup-
cu istaknute pomakom udesno:

der	21 glas/sek	
bekannte	19	(poznati
Psychologe	13	psycholog
Doktor	20	doktor
Max Simoneit	10	Max Simoneit
hat sich seit	20	već se
längerer	21	duže
Zeit	8	vremena
mit der	20	sa
Frage	15	pitanjem
beschäftigt	15	bavio)

(Iz teksta I, koji ima prosječnu brzinu 15,7 glas/sek. Prosječna brzina
našeg odlomka je 16,5 glas/sek).

U drugom je tekstu prosječna brzina bila 17,4, u trećem 25, a u četvrtom 11. To ne znači da je slušaocima bilo otežano razumijevanje trećega teksta, niti da im je četvrti tekst bio dosadan; djelotvornost je govora kompleksna. Osim toga pokazalo se da "gramatički najvažniji" dijelovi rečenice nisu uvijek izgovarani najmanjom brzinom, tj. da ne odgovaraju potpuno riječima koje su odlučne za značenje rečenice. Prema von Essenovu kriteriju obrnutoga razmjera s brzinom, najveća važnost pripada onom dijelu rečenice, koji donosi napredak u mišljenju ("der den Denkfortschritt bringt"), dakle tzv. psihološkom predikatu i subjektu.

Isticanja. Najavljivači često dobivaju tekst neposredno pred emisiju, pa im je čitanje pred mikrofonom ujedno i prvi susret s tekstom. Njihov je zadatak da munjevitom brzinom odmjere važnost pojedinih rečeničnih dijelova (kraće rečeno, da ih rangiraju) i da na njih primijene govorna isticajna sredstva: usporavanje tempa, duže cezure i stanke, određenu melodičku strukturu. Ta se sredstva mogu dosljedno i u isto vrijeme uspješno upotrebiti samo na tekstu, u kojem između "smislovitih" članova (sinnschwere Glieder) postoji dovoljan razmak; inače bi se isticanja nadozivala jedno na drugo i opći bi učinak oslabio.

Oblikovanje ritma, kako ga tumači von Essen, podsjeća nas na teoriju o kolumnalnoj akcentuaciji, samo s obrnutom tendencijom. Poznato je npr. da u latinskom jeziku vlada pravilo da akcent stoji na drugom slogu od kraja, ako je taj dug; ako nije, mora se naglasak prenijeti na treći slog od kraja. Teorija o kolumnalnoj akcentuaciji objašnjava nam da je u izvjesnim deklinacijskim paradigmama osnovno pravilo o naglasku nadvladano analogijom, kako bi se dobio ravan "stup" (columna) naglašenih slogova na istim mjestima u svakom padežu, ovaj put računajući od početka riječi.

latinski: N. Valérius
G. Valérii ili Valéri; vidi napomenu kod vokativa
D. Valério
A. Valérium
V. Valéri - tu bi naglasak morao biti Váleri, kako potvrđuju neki gramatičari.

Abl. Valério.

U našem slučaju djeluje obrnuta težnja, tj. ako svaku rečenicu pišemo u nov red jednu ispod druge, ne ćemo njihove istaknute članove moći spojiti vertikalnim pravcem, nego razlomljenom crtom:

.....über die Steuer.....(o porezu) - krajnji položaj istaknutog člana
.....die Lohnsteuer interessiert ... (nas porez na dohodak zanima)
srednji položaj
.....soll auch heute wieder die Rede sein .. (treba da se i danas govori)
srednji položaj
.....wird....abgezogen... (se...oduzima) - krajnji položaj
.....an die Kasse des Finanzamtes.. (na kasu poreznog ureda) - krajnji položaj
.....nicht ein einziges Mal auf die Kasse des Finanzamtes....
(niti jedanput na kasu poreznog ureda) - srednji položaj.

Moramo nastojati da neprestano variramo položaj istaknutoga člana, inače nam izlaganje postaje monotono. U njemačkom jeziku osobito lako mo-

žemo upasti u takvu zamku zbog glagolskih oblika na krajevima rečenica. Za prednji položaj kaže von Essen da je vrlo rijedak.

Dinamika pojedinih slogova mjerena je voltmetrom; očitavana je napetost struje inducirane u magnetofonskoj glavi za reprodukciju. Sam autor kaže da mu je taj dio istraživanja najslabije uspio zbog toga što je teško tačno očitati brze pomake kazaljke voltmetra. U emfatički izgovorenim rečenicama dopirao je napon najistaknutijih slogova do 500 milivolta, što u usporedbi s najnižom ustanovljenom napetošću od 100 milivolta čini peterostruko povišenje. Preko mikrofona razmjer 5 : 1 djeluje već neprirodno i zato treba da se spikeri na naročito istaknutim mjestima malo odmaknu od mikrofona. Slušalac će ipak osjetiti da je dinamika pojačana, jer su zvučni spektri slabijeg glasa drugačije strukturirani nego zvučni spektri jačega glasa. Zato jačina glasa (Lautstärke) nije isključivo mjerilo za njegovu dinamiku; bilo bi zapravo potrebno izmjeriti jačinu artikulacije (Hervorbringungsstärke).

Evo primjera. Ista je rečenica izgovorena najprije kao normalno saopćenje, a zatim emfatički:

sporost tempa	9,6 glas/sek 10					11					9		
VISINA	3	3	3	4	3						2	2	1
	Das war ein ganz aus ge zeich ne ter Film												
SILINA	1	1	1	2	2	1	2	1	1	1			
VISINA	2	2	2	4	2	4-5	2	5	3	2	2	1	
	Das war ein ganz aus ge zeichne ter Film												
SILINA	2	2	2	4	5	2	4	2	1				
Sporost tempa	8,8			6,1		8,7			9,5				

Visina tona označena je brojkama 1 - 10 (E - a), a silina znamenkom stotice, unutar koje se nalazila napetost dotičnog sloga (u milivoltima). Prijevod rečenice glasi: "To je bio (jedan) sasvim odličan film".

Melodika govora zavisi od situacije ili tzv. stvarnog konteksta. Autor nas prenosi u slijedeću situaciju: u jednoj sobi nalaze se ispitanici i najednom čuju iz susjedne sobe zujanje, osjetivši istovremeno kako pod lagano titra. Na pitanje, što je to, odgovaraju oni: "Die Motoren laufen". ("Motori rade"), ističući riječ "Motoren". Mjerenjima je dobiven ovaj raspored tonova:

die Mo- tó- ren lau- fen:

Drugi dio pokusa: ispitanicima je sugerirano da je susjedna soba njihova radionica, ali da u nju ne smiju ući prije nego što se poprave motori koji su maločas stali. Iznenada se začuje poznato, željno očekivano zujanje. Ispitanici poviču:

die Mo- to- ren láu- fen!

Raspored tonova prva rečenice jasno ukazuje na opreku: "nešto nepoznato zuji : motori zuje", a druge na opreku: "motori stoje : motori rade".

Izveden je slijedeći pokus. Rečenica "Der. Bo' te' kommt. ." (glasnik dolazi) snimljena je na magnetofon i reproducirana pred većim brojem

slušalaca. Svi su oni izjavili, da je najistaknutiji slog "kommt". Tada im je reproducirana ista rečenica u izmijenjenom melodičkom obliku:

"Der. Bo'te. kommt.." Slušaoci su - svi do jednoga - rekli da je najistaknutija riječ "Bote", a na slogu "Bo-" da se nalazi težište rečenice. Te su se dvije rečenice razlikovale međutim samo u slogu "-te": u drugoj rečenici on nije izvoran, nego uzet iz sasvim druge rečenice: "Ja. bit'te." ("Da, molim!"). Zato se slušaocima pričinilo, da se težište rečenice pomaklo, a promijenio se i smisao rečenice.

Autorovi su pokusi iz melodike govora pokazali da je "težišni slog" (Schwerpunktsilbe) misaono zatvorena izraza onaj naglašeni slog, iza kojega više nema visokih i srednjih tonova:

Grü'ssen. Sie. bit.te. Ih.re. Frau. Mut.ter.!

(Pozdravite, molim vas, vašu gospodu majku!)

razlikuje se od rečenice:

Grü'ssen. Sie. bit.te. Ih.re. Frau. Mut'ter.!

samo time, što je niski ton sloga "Mut-" zamijenjen visokim, te je tako i težište rečenice prešlo sa sloga "Grü-" na slog "Mut-". Takva se melodija zove terminalna (završetna).

Misaono nepotpuni izrazi (weiterweisende Aussprüche, "koji pokazuju naprijed", možda čak i "vektorski"):

Hast du schon die Zei- tung ge- le- sen?

(Da li si već čitao novine?)

ili: Hast du schon die Zei- tung ge- le- sen?

Wenn es reg- nen soll- te (bleiben wir....)

(ako bude padala kiša, ostajemo...)

ili: Wenn es reg- nen soll- te - - -

Im Au- gust, wenn die Hei-de blüht - - -

(U kolovozu, kada ledina cvate)

imaju tzv. progredijentnu melodiju: težišni je slog u visokom ili dubokom tonu, a tonovi se iza njega samo penju (kod rastavnih pitanja) ili su samo u srednjem ili visokom redu (kod nedovršenih izraza). Neki upitni izrazi imaju terminalnu melodiju.

O melodici nabranjanja i čitanja. Prevodimo autorove riječi sa str. 38. i 39. "Dokle god namjeravamo nastaviti misao, imat će nam rečenica u nabranjanju na kraju karakterističan visoki ton, ali sa tom glavnom razlikom od ostalih misaono nepotpunih izraza, što rečenice u nabranjanju ne teže da slušalaca rasterete psihičkih napetosti, nego samo da ga orijentiraju u pravcu u kojem govornik namjerava nastaviti misao. Na kraju rečenica u nabranjanju nema nikakvih psihičko-dinamičkih 'naboja'. Upravo zato lako nas zbunjuje naglo penjanje tonova u visinu, pa ga zbog toga i izbje-

gavamo. Ali takav "ton nabiranja" možemo često naći u dužem odsječku govora, gdje bi rečenice trebale imati terminalnu melodiju, npr.: Ich. darf. Ih.nen. mit'tei'len', dass. Sie. die. Prüfung. be.stan'den' ha'ben' - Ich. be.glück'wün'sche' Sie' - Ich. mache. Sie. noch. dar. auf. auf'merk'sam', dass. Sie. den. Ti.tel. erst. füh'ren' dür'fen', wenn. die. vor'ge'schrie' be'nen' Be.din'gun'gen' er.füllt' sind. (smijem vam saopćiti, da ste položili ispit. Čestitam vam. Upozoravam vas još na to, da titulu možete nositi tek onda, kada se ispune propisani uvjeti). Ovakav ton nabiranja u rečenicama, koje su po smislu terminalne, djeluje uvijek formalistički, bezlično i hladno. Srećemo ga često kod osoba, koje nisu stekle ispravne govorne navike, pa nam je tada dosadno".

"Ne možemo pretjerati, ma koliko puta upozorili na činjenicu, da se navedena pravila o intonaciji najčešće krše kada glasno čitamo neki tekst (beim Lesesprechen). Poznat nam je učenički običaj da se upravo stereotipno ,opterećuje' neakvom težinom zadnji naglašeni slog u rečenici. Taj utisak dolazi otuda što glas pada u dubinu tek na tom slogu ili neposredno poslije njega (dass. ihr. kein' Frei'er' gut' ge'nug' war.. da joj nijedan prosac nije bio dosta dobar). Sličnu melodiku čujemo ne samo od čitanja nevještih učenika, nego i s katedre i u studiju, i to ne samo u čitanju, nego i za vrijeme predavanja. Nekada takva tonska slika nije ništa drugo nego znak da nekim čovjekom dominira njegova vlastita volja; ako ima i drugih znakova toga, možemo čak zaključiti da je taj čovjek bezobziran i brutalan. Govornik uzima miran, katkada trom zalet, a onda sabije svu svoju snagu na zadnji naglašeni slog. Ako se takav način govora pretvori u naviku - a to se lako događa kod govornika s jakom voljom - nestaje one djelotvornosti koja se njime postiže, ako se on upotrebi kraće vremena u odgovarajućoj situaciji, pa se slušaoci zamaraju ili se osjećaju neugodno. Slušalac će lakše shvatiti smisao samo onda, ako se težište rečenice nalazi na (glavnom) akcentiranom slogu riječi koja je za smisao najvažnija".

Cezure i stanke. Pojam stanke označuje odmor od neke djelatnosti, prijelaz iz napetoga u opušteno stanje. Prema tome može stanika nastupiti samo onda kada je određeni izraz završen (beendet), makar on samim tim ne bio i dovršen (vollendet). Stanika je, dakle, granični signal.

Cezura je doista "urez" u sam izraz i zadržava njegov dinamički naboj, premda je artikulacija glasova načas prekinuta. Primarna je funkcija prekida u govoru granično signaliziranje, sekundarno je za slušaoca važan po tome što mu daje vremena za misaonu obradu onoga što je čuo, a govornik istovremeno sastavlja nove misli - tek u trećem ih redu upotrebljava govornik (i to ne sve) da udahne zraka. Logično je da će u zamršenijem i predodžbama bogatijem izrazu prekidi morati biti duži; vještii spikeri paze da slušaocima tada ostave dovoljno duge intervale za dekodiranje takva teksta.

Primjeri iz teksta br. 4

trajanje izraza
u sekundama

trajanje stanke
iza njega u se-
kundama

1. Das scheint mit wichtig /
(to mi se čini važnim)	0,45	0,26
2. Heute jagt der Held...über die Leinwand/
(Danas leti junak...preko ekrana)	1,72	0,29

3. Seine dunkle Stimme umfängt uns / (njegov duboki glas okružuje nas)	0,93	0,21
4. Seine Augen blitzen uns an/ (gledaju nas njegove oči)	0,99	0,30
5. Damals ahnten wir nur // (Onda smo mi samo naslućivali)	0,97	0,53 !
6. Vielleicht lasen wir..mit so glühenden Wangen / / /Možda smo čitali...tako žarkih obraza/	1,78	0,61 !
7. Dennoch ist er uns zur Seite geblieben/ /ipak je ostao uz nas /	1,12	0,33
8. Der rechte....wünscht sich solche Leser // /pravi...želi sebi takve čitaoce/	1,19	0,40

Poslije reč. br.4 završuje prikaz igre na filmskom platnu, govornik prelazi na drugu misao i vraća se u prošlost, otuda veći interval između 4 i 5. Iza reč. br.5 imamo opet veću stanku, jer se govornik vratio u sadašnjost. Cio opis završuje iza reč. br.7, zato je stanka poslije nje naročito dugačka.

Odnos između brzine govora i dužine stanki predstavljen je slijedećom tabelom: (prosječne vrijednosti)

Tekst	Brzina /glas/sek/	Stanke /sek/
I	15,7	0,77
II	17,4	0,57
III	25,0	0,15
IV	11,0	0,45

Makar govornik teksta IV najsporije govori, njegove su stanke mnogo kraće nego one iz teksta I i II.

Na kraju nas autor upozorava da nije dobro "frizirati" snimljene emisije, tj. izbacivati iz njih sve slučajne šumove. Ako su prirodni (kašljanje, škripa stolca itd.) bolje ih je ostaviti, jer tako i emisija ostaje prirodna.